

DESPRE O CONSTRUCȚIE ARHAICĂ ATESTATĂ ÎN GRAIURILE ROMÂNEȘTI DIN BANATUL SÂRBESC

MARIA MARIN*

1. Graiurile românești din Banatul sârbesc păstrează o serie de particularități învechite sau arhaice, dintre care unele au fost discutate de noi în două intervenții anterioare (Marin 2020, 2022) sau în lucrarea *Graiuri românești din Banatul sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar* (în curs de apariție la Editura Academiei Române), realizată de un colectiv de cercetătoare de la Sectorul de dialectologie și sociolingvistică din Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, echipă formată din Maria Marin (coordonator), Viviana-Monica Fătu-Ilie, Mara-Iuliana Manta, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu și Dana-Mihaela Zamfir.

2. De această dată ne oprim asupra construcției epistemice *poate fi*, cu semnificația „poate, e posibil”, în care *poate* precedă infinitivul (*a fi*).

Numită *construcție* (Zafiu 2006: 481 și urm.), *formație* (Iordan 1956: 472), *locuțiune* (Zafiu, *loc. cit.*), îmbinarea de cuvinte la care ne referim, întâlnită în limba română veche, se află la originea lui *poate* folosit adverbial (Iordan, *loc. cit.*), la fel ca *parcă* < *pare că*, *oare* < lat. pop. *volet* (pers. a 3-a sg. a latinescului *volere*, care, în general, nu mai este luat în seamă ca având origine verbală, v. Iordan 1956: 472) sau ca regionalismele *basám* „pesemne, probabil”, *mătincă* „mă tem că, am impresia că, probabil că” ș.a. (v. Iordan 1956: 472; cf. Zafiu 2006: 478).

3. Textele vechi atestă construcția sub forma *poate fi* pentru secolul al XVI-lea în *Cazania* lui Coresi (CC¹: 377, Densusianu 1938: 271; Frâncu 2009: 137), în *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea* (DÎ: 145, Frâncu 2009: 191), precum și, mai târziu, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, în scrierile lui Gr. Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir¹ sau în

---

* Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, România (dialectologie@yahoo.com).

¹ O atență și bogată trecere în revistă a atestărilor construcției *poate fi* (precum și ale altor ipostaze ale lui *poate*) în româna veche se găsește în Zafiu 2006: 483–487.

variantea *poate a hi*, întâlnită în *Documentele Hurmuzachi* (DH XI: 369, apud Densusianu 1938: 271).

4. Dicționarele o consemnează sub verbul *a putea*, respectiv, în DLR este notată construcția *poate fi* (*că...* sau *de...*) = probabil (*că*), posibil (*să*), cu citate din Varlaam, Dosoftei, Ureche, Neculce, Cantemir, continuând până la începutul secolului al XVIII-lea; în MDA, s.v. *poate* 10°, formula *poate fi* cu semnificația ‘probabil că’ este prezentată drept învechită.

5.1. În perioada actuală, după informațiile noastre, expresia pare a nu se mai utiliza decât în zone ale subdialectului bănățean, unde a fost notată la o informatoare de 61 de ani din localitatea Dubova, comuna Plavișevița, județul Mehedinți, situată în zona Porțile de Fier: *dumneclăy scije cum ȳerá/ pǎúce fi cá...* [lupul] *să răpedă la ȳa* [la față] (*TD–Porțile de Fier*: 7), construcție cu atestare unică în lucrarea respectivă, în al cărei glosar nu este consemnată. S-ar părea, după informațiile de care dispunem, că nu a mai fost atestată în alte surse dialectale până acum.

5.2. Cercetările recente efectuate la românii din Banatul sârbesc prezintă o situație deosebită din acest punct de vedere. Reținem astfel, nu fără surprindere, că particularitatea la care ne referim beneficiază în aria cercetată de noi de nouă atestări (dintre care una pierdută din motive tehnice) înregistrate de la șapte informatori, care, cu o excepție, respectiv un bărbat de 40 de ani din localitatea Lokve (fostă Sân Mihai) (LVI), reprezintă categoria de vorbitori în vârstă; menționând că de la o informatoare avem chiar două exemple, este vorba de cinci femei, majoritatea (respectiv patru) peste 70 de ani.

6. Așa după cum era de așteptat, construcția este utilizată în texte variate din punctul de vedere al conținutului și al formei de redare.

6.1. Astfel, o parte dintre exemple sunt extrase din texte *n a r a t i v e*, redând întâmplări, situații din viața satului sau din experiența personală:

1. *ăștia care or vîndút aića* [casa, averea] *pǎúte fi cá li-ȳjel² c-or vîndút/ și nu pot să mai vînă* [înapoi în sat] (LVI).
2. *ȳel* [= soțul] *o cam băút/ pǎúte fi kě și dá la băutură* [s-a îmbolnăvit] (BVIIa).
3. *cáre mă véde socǎte pǎúce fi cá vǎd/ da ȳo nu vǎd²* (MsvII).

6.2. O altă serie de exemple provin din texte *d e s c r i p t i v e* care redau obiceiuri din lumea satului:

4. *pǎúte fi cá să dá* [de pomană] *la cîne vîne* [la casa celui care împarte] (RVIIa).
5. [Colindătorii] *împart între ei* [ceea ce primesc de la gazdele colindate] *cîțf* *is, pǎúte fi cá is dǎȳăzěc/ și măȳ mult/ de eȳ d’e copíȳ* (RVIIb).

² Informatoarea este oarbă.

6. *îeste poate fi căre pūne* [la tocană ori la diferite alte mâncăruri] *floj de dáfin/ noj n-am pus* (RVIIb).

7. În privința tipului de construcție sub care se perpetuează, așa după cum se poate observa din exemplele citate, majoritatea covârșitoare se prezintă sub forma *poate fi că*, în care propoziția subiectivă subordonată lui *poate fi* ‘se poate întâmpla’ este introdusă prin *că* (vezi exemplele citate sub 1, 2, 3, 4, 5, precum și pe cel din zona Porțile de Fier), adică exact așa cum este atestată încă din limba română veche, și doar unul este alcătuit după modelul *poate fi care* (v. exemplul 6).

8. Prezența acestei construcții în limba română veche (atestată încă din texte aparținând secolului al XVI-lea) ne determină să o etichetăm drept arhaică, încadrând-o între arhaismele conservate în anumite arii dialectale într-un mod demn de reținut și de subliniat. Constatarea ne motivează, ne obligă chiar să evidențiem, încă o dată (cf. Marin 2022), stabilitatea remarcabilă a graiurilor românești din Banatul sârbesc și, implicit, să susținem importanța studierii minuțioase, din toate punctele de vedere, a limbii române vorbite în afara granițelor României.

LISTA ȘI SIGLELE LOCALITĂȚILOR ANCHETATE

B = Barie
 E = Ecica
 G = Glogoni
 I = Iancaid
 Ib = Iabuca
 L = Locve
 M = Marcovăț
 Ms = Mesici
 O = Ovcea
 R = Râțișor
 S = Straja
 TM = Toracu Mic
 V = Voivodinți
 VI = Vlaicovăț

BIBLIOGRAFIE

Densusianu 1938 = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, t. II. *Le seizième siècle*, Paris, Librairie Ernest Leroux.
 DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, București, Editura Academiei, 1965 ș.u.

- Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- Iordan 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [București], Editura Ministerului Învățământului.
- Marin 2021 = Maria Marin, *Graiurile din afara granițelor României, păstrătoare ale unor elemente de limbă română veche*, în „Limba română”, LXVI, nr. 3: *Omagiu lui Gheorghe Chivu, la aniversarea a 70 de ani*, p. 350–354.
- Marin 2022 = Maria Marin, *Câteva elemente de limbă română veche în graiurile românești din Banatul sârbesc*, în *Lucrările Simpozionului de dialectologie*, septembrie 2020, Cluj-Napoca, Editurile Scriptor/ Argonaut.
- MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Micul dicționar academic*, cuvânt-înainte de Marius Sala, vol. IV. *Pr–Z*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- TD–*Porțile de Fier* = Cornelia Coțu și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”*. *Texte. Sintaxă*, București, Editura Academiei, 1973.
- Zafiu 2006 = Rodica Zafiu, *Observații asupra originii și a evoluției adverbului modal poate*, în *Studii de gramatică și de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram*, coordonator: acad. Marius Sala, București, Editura Academiei Române, p. 478–490.

ON AN ARCHAIC CONSTRUCTION ATTESTED IN DACO-ROMANIAN IDIOMS FROM THE SERBIAN BANAT

ABSTRACT

The author returns to the specific particularities of old Romanian that appear to be preserved (only) in Romanian sub-dialects from the Serbian Banat. It is about the construction *poate fi că* ‘it is possible that, it can be that, maybe’, which is the origin of *poate* with adverbial use and which appears to be encountered today in only seven examples that were registered with six subjects from five localities among the 14 ones with Romanian population in north-east Serbia. The localities were researched for the volume *Graiuri românești din Banatul sârbesc (Romanian sub-dialects from the Serbian Banat)*, elaborated by a team of researchers from The Dialectology and Sociolinguistics Department at the ‘Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti’ Institute of Linguistics, The Romanian Academy. The volume is due to appear at the Romanian Academy Publishing House in Bucharest.

Keywords: *archaic construction, epistemic idiom, adverbial “poate”, subjective subordinate clause, linguistic stability.*